

lej na gruncie myśli marksistowskiej oraz na gruncie koncepcji funkcjonalizmu. Co prawda funkcjonalizm oraz koncepcja pokojowego współistnienia zmierzają do różnych celów w swej polityce społecznej, odmiennym też służą interesom, a także różni ich też sama wizja współistnienia. Mają jednak i wspólne cele oraz dążenia i to w tak istotnych sprawach, jak postulat likwidacji sytuacji konfliktowych, rozwój współpracy w poszczególnych dziedzinach stosunków międzynarodowych, wypracowanie odpowiednich wielostronnych form współpracy.

Toteż mimo przejściowych zahamowań w rozwoju współpracy kulturalnej, spowodowanych zwolnieniem tempa procesu odprężenia w świecie, można zakładać, iż stosunki kulturalne nie zastagną w dotychczasowych formach i będą się nieustannie zmieniać, dostosowując się do potrzeb i oczekiwań narodów.

Cenna i interesująca książka Franciszka Gołębskiego jest ważnym wkładem współczesnej nauki gwarantującym postęp w zakresie rozwoju stosunków kulturalnych w Europie między państwami o odmiennych ustrojach.

Michalina Boral

BOGUSŁAW PŁAZA: *Kultura zbliża narody. O współpracy kulturalnej Polski z zagranicą w latach 1945-1976*. „Książka i Wiedza”, Warszawa 1978, 378 ss.

Faktem bezspornym jest, iż Polska Ludowa przywiązuje dużą wagę do problemów wymiany kulturalnej z zagranicą, starając się ją coraz bardziej rozwijać. Proces ten trwa od 1945 r., dzięki czemu obecnie Polska utrzymuje żywe i wcale owocne kontakty kulturalne z osiemdziesięcioma państwami świata. Należy przy tym zaznaczyć, iż nawiązywanie i utrzymanie ich nie było procesem łatwym, napotykał on bowiem szczególnie w latach „zimnej wojny”, na przeszkody natury politycznej i społecznej. Dopiero postanowienia Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie stworzyły sprzyjającą atmosferę dla rozwoju wymiany kulturalnej pomiędzy państwami-sygnatariuszami KBWE. Polska, obok innych państw obozu socjalistycznego, poprzez realizację postanowień Aktu Końcowego KBWE jeszcze bardziej uaktywniła swą wymianę kulturalną, zwłaszcza z krajami kapitalistycznymi. Wymiana kulturalna posiadała bardzo ważny aspekt społeczno-polityczny, współcześnie zaś — w warunkach współistnienia dwóch systemów: socjalistycznego i kapitalistycznego — jej rola dodatkowo wzrosła, gdyż kultura stała się instrumentem w konfrontacji ideologicznej między tymi systemami. Problemy konfrontacji ideologicznej w sferze kultury należą do bardzo istotnych i wymagają szczegółowych badań naukowych. Wnioski z tego typu badań, jak również innych prac, traktujących o ogólnych procesach rozwoju kulturalnego, są bardzo użyteczne. Przyczynić się bowiem mogą do uzyskania odpowiedzi na ciągle aktualne pytanie: jak prowadzić politykę wymiany kulturalnej, aby służyła ona wartościom wyższym, a przede wszystkim pokojowi i postępowi społecznemu oraz w jaki sposób można ją ciągle rozwijać mimo obiektywnych lub stworzonych przez siły reakcji trudności.

Przykładem takiej pracy jest książka *Kultura zbliża narody* Bogusława Płazy, który przedstawia zarówno ilościowe, jak i jakościowe aspekty wymiany kulturalnej Polski z zagranicą w latach 1945-1976. Autor oparł się na źródłach, dokume-

tach, pracach innych badaczy, a także na własnych doświadczeniach i obserwacjach propagatora polskiej kultury za granicą¹. Zaletą tej publikacji jest również fakt, że zawiera ona obok szczegółowych charakterystyk i analiz poszczególnych dziedzin wymiany kulturalnej z zagranicą w okresie 30-letnia PRL oraz danych statystycznych — rozdziały traktujące o ogólniejszych problemach, tj. o genezie polskiej wymiany, jej kształtowaniu się, zasięgu, stanie aktualnym i perspektywach. B. Piąza zagadnieniem polskiej współpracy kulturalnej z zagranicą zajmuje się od dawna. Świadczą o tym jego dotychczasowe publikacje książkowe, a także liczne artykuły zamieszczone zarówno w pismach codziennych oraz tygodnikach społeczno-kulturalnych, jak i wydawnictwach naukowych².

Omówiona tu praca składa się z dwóch części: pierwsza zawiera charakterystykę poszczególnych dziedzin wymiany kulturalnej Polski z zagranicą oraz omówienie ogólnych problemów z tego zakresu, zaś druga — bogaty materiał informacyjno-statystyczny. Publikację poprzedza interesujący wstęp pióra Jerzego Kossaka.

Omawiając zagadnienie na polu literatury B. Piąza wylicza: w okresie 1945 - 1975 literatura polska klasyczna i współczesna doczekała się 4 633 tłumaczeń na języki obce docierające do 80 krajów i narodów. Mimo tych osiągnięć, nie udostępniono jednak dotychczas czytelnikowi obcemu wszystkich zasługujących na to dzieł literatury powojennej. Przyczynę tego zjawiska upatruje autor w nierespektowaniu dorobku kulturalnego poszczególnych krajów i w braku realnego zaangażowania się władz państwowych krajów zachodnich w sprawy realizacji wymiany kulturalnej, mimo podpisania przez nie postanowień Aktu Końcowego KBWE z Helsinek. Czynniki rządowe tych krajów nie wywierają wpływu na zasady doboru pozycji literackich do tłumaczenia, w związku z czym pomija się utwory reprezentujące polską literaturę najnowszą. Natomiast powód do dumy stanowią dokonywane w Polsce przekłady z literatury obcych; jak wykazuje autor, w porównaniu z okresem międzywojennym nastąpił zasadniczy wzrost ilościowy, a także rozszerzenie polskich zainteresowań translatorskich, o czym może świadczyć udostępnienie polskiemu czytelnikowi literatury krajów odległych i egzotycznych, np. Dalekiego Wschodu czy Ameryki Południowej.

Komentując wymianę teatralną autor zaznacza, iż stanowi ona najtrudniejszy problem współpracy kulturalnej, towarzyszy jej bowiem tzw. bariera językowa i trudności natury technicznej. Mimo tych przeszkód, teatry polskie zdołały wystąpić w ponad 40 krajach świata (do 1975 r.), a wyjeżdżały łącznie 556 razy. Wysoka jest również liczba przyjazdów teatrów obcych do Polski — około 300 z 35 krajów. Autor przypomina także, że polskie zespoły teatralne uczestniczą stale w międzynarodowych imprezach i festiwalach zdobywając tam niejednokrotnie nagrody i wyróżnienia. Z drugiej strony, organizowane w Polsce festiwale teatralne — zdaniem B. Piązy — zawsze „stanowią duże wydarzenie kulturalne [..], zapoznają widzów polskich z dorobkiem teatru zagranicznego a twórców teatralnych

¹ B. Piąza jest autorem następujących opracowań wydanych za granicą: *The of Influence of Polish Art Throughout the World in the Last two Decades*. „Arena”, International Writers Fund of P.E.N., London 1967; *La cultura nella Polonia popolare (cinema, musica, arti plastiche)*. „Conoscersi” nr 60 - 61/1969, ss. 51 - 59.

² B. Piąza, *Wymiana kulturalna — czynniki rozwoju kultury społeczeństwa*. W: *Kalendarz Robotniczy 1968*, ss. 302 - 310; tenże, *Polska kultura w świecie*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 7 - 8/1969; tenże, *Międzynarodowa wymiana dóbr kultury PRL*. W: *Rocznik Biblioteki Narodowej*, 1970, t. IV, ss. 97 - 117; tenże, *Podstawowe założenia oraz kierunki polityki kulturalnej w Polsce Ludowej*. „Biuletyn Informacyjny Zarządu Propagandy i Agitacji Głównego Zarządu Politycznego WP” nr 3/1972; tenże, *Kultura polska*. Interpress, Warszawa 1973.

z zagranicy z intensywnością, wysokim poziomem i oryginalnością naszego życia teatralnego" (s. 52).

Omawiając wymianę w dziedzinie filmu autor podkreślił, iż rozwija się ona zarówno w Polsce, jak i w świecie szczególnie intensywnie (film stał się bowiem wyjątkowo atrakcyjnym elementem wymiany międzynarodowej z racji chociażby swej wielomilionowej widowni kinowej, a także telewizyjnej). Zauważa jednocześnie jednak, że ze względu na komercyjne kryteria stosowane przez właścicieli kin na Zachodzie projekcje polskich filmów odbywają się często jedynie w małych kinach studyjnych, przez co docierają do ograniczonej liczby widzów. Niemniej — zdaniem B. Płazy — krytyka zagraniczna z uwagą śledzi polską produkcję filmową i jej rozwój. Zainteresowanie to określają takie walory filmu polskiego, jak zerwanie z tzw. uniwersalnymi szablonami, a jednocześnie podejmowanie problemów współczesnego człowieka, dzięki czemu są one zrozumiałe dla różnych społeczeństw (importują je 73 kraje). W celu zilustrowania roli i znaczenia filmu polskiego autor podaje, iż w samym tylko 1973 r. „tygodnie”, „dni filmu polskiego” lub specjalne pokazy odbyły się w 65 miejscowościach na całym świecie. Do najbardziej znanych polskich twórców zalicza się A. Wajdę, K. Zanussiego i J. Hoffmana. Dużo uwagi poświęca też autor importowi filmów oraz międzynarodowym festiwalom, konkursom i nagrodom zdobytym przez polskich twórców.

Oprócz wymiany na polu literatury, teatru i filmu, szczegółowo omówił B. Płaza jeszcze takie dziedziny wymiany kulturalnej, jak muzyka, plastyka, sztuka ludowa, prasa.

W dalszym ciągu swej pracy przedstawia on udział Polski w wyspecjalizowanych organizacjach i stowarzyszeniach międzynarodowych, przede wszystkim zaś uczestnictwo w pracach UNESCO.

Rozdział zatytułowany *Kształtowanie się instytucjonalnych i ideowych instrumentów wymiany kulturalnej z zagranicą* zawiera charakterystykę umów regulujących współpracę naukową i kulturalną Polski z krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi oraz rozwijającymi się.

W dalszym ciągu swoich wywodów autor stawia interesujące pytania dotyczące zasięgu i recepcji kultury polskiej za granicą. Już samo postawienie zagadnienia, a przede wszystkim próba jego rozwiązania, świadczy o wszechstronnym potraktowaniu tematu. Autor badał tę kwestię w ponad 40 krajach świata, przy czym — jak zaznacza swoje wnioski oparł wyłącznie na opiniach i ocenach środowisk zagranicznych. B. Płaza konstatuje, że polską kulturę ceni się za granicą przede wszystkim z racji jej wysokiego poziomu artystycznego, wartości formalnych, poszukiwań twórczych, treści humanistycznych, zaangażowania ideowego oraz z racji podejmowania problematyki narodowej i „przekazywania przez narodowe doświadczenia prawd uniwersalnych, ważnych dla współczesnych społeczeństw” (s. 101). Z analizy autora wynika, iż do wydarzeń kulturalnych uznanych w świecie za najważniejsze i najpopularniejsze zalicza się m. in: wykonania utworów Pendereckiego, wystawy polskiego plakatu, przeglądy polskich filmów, wystawę *1000 lat sztuki polskiej*, występy teatru Grotowskiego i Wrocławskiego Teatru Pantomimy Tomaszewskiego.

Kolejny rozdział książki traktuje o historii, zasadach, formach i rezultatach współpracy kulturalnej Polski z krajami wspólnoty socjalistycznej, która rozwija się coraz wszechstronniej, a przede wszystkim coraz pełniej odpowiada na zapotrzebowanie i zainteresowania uczestniczących w niej partnerów. B. Płaza zajmuje się również kwestią związków kulturalnych pomiędzy krajem a Polonią zagraniczną.

Obraz rozwoju i aktualnego stanu polskiej wymiany kulturalnej z zagranicą zamyka próba nakreślenia jej perspektyw w świetle postanowień Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Omówiwszy korzyści płynące z postanowień Aktu Końcowego KBWE autor akcentuje wszak, iż droga pokojowej współpracy nie oznacza rezygnacji z ideologicznej dyskusji. W tym fakcie tkwi źródło sporu o tzw. trzeci koszyk. Różne rozumienie ducha i litery KBWE sprawia, że Polska, a także inne kraje socjalistyczne, natrafia na przeszkody w dziedzinie eksportu dóbr kultury i nauki do państw zachodnich. Autor widzi dwa zespoły przyczyn tego stanu: natury politycznej i strukturalno-organizacyjnej. Pierwsze wywodzą się jeszcze z okresu „zimnej wojny”, drugie zaś wiążą się z decentralizacją systemu zarządzania i finansowania oraz komercyjnymi motywacjami zainteresowania dobrami kulturalnymi na Zachodzie. Omawiając zjawisko tendencyjności kryteriów doboru i nierównomierności w wymianie kulturalnej Polski z krajami kapitalistycznymi B. Płaza zaznacza, iż przejawiają się one zwłaszcza w tak ważnych dziedzinach, jak literatura, film, teatr.

Druga część książki zawiera — jak już wspomniano — bogaty materiał dokumentacyjno-statystyczny, obejmujący m. in. wykazy umów o współpracy kulturalnej i naukowej PRL z innymi państwami, wykazy udziału Polski w międzynarodowych organizacjach kulturalnych, spisy miast i województw polskich oraz ich partnerów za granicą. Zamieszczono tu też dokładnie opracowane zestawienia międzynarodowych nagród z poszczególnych dziedzin kultury, uzyskanych w latach 1946–1975 oraz tabele statystyczne ilustrujące eksport i import polskich dóbr kulturalnych.

Ogólnie można więc stwierdzić, że książka pt. *Kultura zbliża narody* przedstawia szczegółowo oraz całościowo problemy polskiej zagranicznej wymiany kulturalnej, traktowanej jako przykład jej socjalistycznej koncepcji i realizacji. Jej znaczenie podnosi fakt, że jest ona jedną z nielicznych prac traktujących o współpracy kulturalnej Polski z zagranicą, a także o źródłach, formach oraz roli zmian kulturalnych zachodzących we współczesnym świecie — spowodowanych przecież pośrednio także przez wymianę kulturalną między narodami.

Ireneusz Raciborski

Sowriemiennyye meždunarodnyje monopolii. „Nauka”, Moskwa 1979, 374 ss.

Prezentowana publikacja jest rezultatem wieloletnich badań prowadzonych przez zespoły międzynarodowej grupy roboczej zajmującej się współczesnymi procesami koncentracji i monopolizacji w kapitalizmie, grupy działającej w ramach Komisji Wielostronnej Współpracy Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych do Badania Współczesnego Kapitalizmu. Autorami poszczególnych części monografii są ekonomiści z Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, Polski, Węgier i Związku Radzieckiego, a całość ukazała się pod redakcją prof. J. Judanowa (ZSRR) i prof. H. Heiningera (NRD).

Publikacja składa się z pięciu części, w których kolejno scharakteryzowano: monopole międzynarodowe jako współczesną formę internacjonalizacji produkcji i kapitału, specyfikę międzynarodowych monopolii trzech głównych, rywalizujących ze sobą ośrodków świata kapitalistycznego — USA, Europy zachodniej, Japonii;